

УДК 342.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.2>

ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Варич О.Г.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії права та держави

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-0289-4039

e-mail: varycholga@gmail.com

Варич О.Г. Вектори трансформації основних функцій держави в сучасних умовах.

У статті досліджуються питання сучасних напрямків реалізації основних функцій держави в умовах сьогодення. Окреслюється особливості діяльності держави в напрямку забезпечення належного правового регулювання певних груп суспільних відносин. У процесі наукового дослідження за основу взято функціональний підхід, що дозволяє максимально широко з'ясувати питання модифікації функціонального призначення сучасної держави в умовах воєнного стану.

Висвітлюються теоретико-правові проблеми розуміння та змістовної характеристики поняття «функції держави», де, з одного боку, підкреслюється їх взаємозв'язок із сутністю держави, а з іншого – функції держави мають нерозривний зв'язок із суспільством, оскільки саме така взаємодія стає запорукою успішної та ефективної їх реалізації. Саме тому функціональне призначення держави на сучасному етапі постає як «шлях» комунікації між державою і суспільством, що ґрунтується на її інституційних засадах.

Особливу увагу автор приділяє зовнішнім та внутрішнім факторам, під дією яких змінюються вектори, обсяги та межі реалізації державою своїх функцій.

Змістове наповнення наукового дослідження також пов'язується із з'ясуванням ключових сфер суспільного життя, під дією яких максимально змінюються мета, обсяги та межі реалізації державою своїх функцій. До таких сфер автор відносить: сферу збереження національної безпеки та міжнародного правопорядку, що пов'язується з розвитком оборонних та безпекових спроможностей держави, стратегічних відносин з ключовими іноземними партнерами, здатністю суспільства швидко адаптуватись до змін безпекового середовища; сфера реалізації прав фізичних та юридичних осіб, що в значній мірі пов'язується з тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина на період воєнного стану; фінансова сфера (бюджетна, податкова, фіскальне навантаження на бізнес, соціальна складова бюджетної політики) передбачає активний пошук оптимальних інструментів підтримки фінансової системи особливо в умовах воєнного стану; сфера соціального захисту. Характеризуючи означені сфери автор звертає увагу на нормативне обґрунтування змін у напрямках діяльності держави та їх змістове наповнення.

Ключові слова: функції держави, основні функції держави, завдання держави, фактори, що впливають на зміну функцій держави, сфери суспільного життя.

Varych O.G. Vectors of transformation of the main functions of the state in modern conditions.

The article explores the issues of modern directions of realization of the main functions of the state in the present conditions. The features of the activity of the state in the direction of ensuring the proper legal regulation of certain groups of public relations are outlined. In the process of scientific research, a functional approach is taken as a basis, which makes it possible to find out as widely as possible the question of modifying the functional purpose of the modern state under martial law.

Theoretical and legal problems of understanding and meaningful characteristics of the concept of «function of the state» are covered, where, on the one hand, their relationship with the essence of the state is emphasized, and on the other, the functions of the state are inextricably linked with society, since

it is precisely such interaction that becomes the key to successful and effective implementation of them. That is why the functional purpose of the state at the present stage appears as a «way» of communication between the state and society, based on its institutional principles.

The author pays special attention to external and internal factors, under the influence of which the vectors, volumes and boundaries of the state's implementation of its functions change.

The content of the scientific research is also associated with finding out the key spheres of public life that most require a change in the purpose, volume and boundaries of the state's implementation of its functions. The author relates to such spheres: the sphere of preserving national security and international law and order, associated with the development of defense and security capabilities of the state, strategic relations with key foreign partners, the ability of society to quickly adapt to changes in the security environment; the scope of the rights of individuals and legal entities, which is largely associated with a temporary restriction of the constitutional rights and freedoms of man and citizen for the period of martial law; the financial sector (budget, tax, fiscal burden on business, the social component of budget policy) involves an active search for optimal tools to support the financial system, especially in conditions of martial law; sphere of social protection. Describing these areas, the author draws attention to the normative justification of changes in the directions of activity of the state and their content.

Key words: functions of the state, the main functions of the state, the tasks of the state, the factors affecting the change in the functions of the state, the sphere of public life.

Постановка проблеми. Проблема функцій держави є надзвичайно важливою та актуальною з огляду на сучасні виклики пов'язані в першу чергу з повномасштабною війною. Окрім цього, відбувається модифікація реалізації функцій держави у зв'язку із світовими глобалізаційними та інтеграційними процесами, що вимагають деякі трансформації в напрямку її функціонального призначення. Особливу увагу необхідно звернути на модифікацію мети, зміну обсягів та меж діяльності держави у різних сферах суспільних відносин.

Основні напрямки діяльності сучасної держави безпосередньо пов'язуються з методами і формами реалізації цілей та завдань держави. Це важливі інструменти, за умови ефективного використання яких можливо спрямувати діяльність держави у необхідному напрямку. Разом з тим, функції держави відображають її як категорію динамічного характеру, що в значній мірі пов'язується з рівнем відображення державою інтересів суспільства особливо тих, що стосуються його безпеки, політичної та економічної стабільності.

Процес адаптації держави до різних змін потребує трансформації нормативної основи її функціонування, зокрема розробки різноманітних концепцій та стратегій розвитку, що дозволить максимально чітко окреслити важливі напрямки та сфери правового регулювання.

У цілому, означені аспекти створюють низку теоретичних та практичних проблем з якими держава стикається у процесі реалізації її основних завдань та функцій.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей реалізації функцій держави, що відбуваються у зв'язку з воєнним станом, а також під впливом різноманітних глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Стан опрацювання проблематики. Питання функціонування держави було розглянуто у наукових дослідженнях М. Дзевелюк О. Джураєвої, О. Лоцихіна, О. Марущак, С. Мельничук, І. Мотила, Л. Наливайко та інших.

Виклад основного матеріалу. Дослідження векторів реалізації функцій держави в сучасних умовах доцільно розпочати із з'ясування поняття функцій держави через характеристику тих його особливостей, що є важливими в рамках означеного дослідження.

По-перше, функції держави завжди відображають її динамічний розвиток. Значною мірою на це впливають деякі зміни уявлень щодо її сутності, поняття та особливостей реалізації. Втім, важливим моментом у дослідженні функціонального призначення держави відіграють фактори, що здатні змінювати вектори, обсяги та межі реалізації державою своїх завдань та функцій. Такі фактори мають різноманітну етіологію, можуть пов'язуватись з певними історичними подіями, геополітичним становищем держави на міжнародній арені, якістю та ефективністю державного управління тощо.

По-друге, розуміння сутності держави в значній мірі відображає основні вектори її функціонального призначення та дає можливість сформулювати «фундамент» на якому базується діяльність такої держави. Так, в Україні на конституційному рівні закріплені положення, що надають можли-

вість чітко з'ясувати її сутність – суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Означене надає можливість стверджувати, що сутність держави відображає її основне призначення з метою забезпечення ефективного суспільного розвитку.

По-третє, у процесі дослідження функцій, на нашу думку, потрібно виходити з того, що функція є категорією системного підходу і вона може застосовуватись до характеристики будь-яких систем. Її призначенням є визначення еталону діяльності системи, напрямків досягнення мети системи та взірця її роботи.

По-четверте, особливу увагу потрібно звернути на те, що функції держави характеризують її стійку предметно-практичну діяльність як в середині держави, так і на міжнародній арені. Для держави така діяльність визначається як життєво необхідна в силу соціальних, політичних, економічних та інших причин. Невиконання нею тієї чи іншої функції породжує негативні наслідки як для суспільства, так і для самої держави. Саме тому важливим в цьому напрямку є «присотсування» функцій держави до змін, що відбуваються у різних сферах суспільного життя як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Так, в рамках означеного дослідження можливо виокремити низку ключових зовнішніх та внутрішніх факторів, під дією яких відбувається зміна (модифікація, трансформація) мети, обсягів, меж реалізації державою своїх завдань та функцій в різних сферах суспільного життя. До зовнішніх факторів можливо віднести: сучасні проблеми підтримки світової безпеки, миру та правопорядку, економічної кризи та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність, питання налагодження ділового партнерства особливо в умовах війни. Внутрішні фактори мають вужчу «локалізацію», проте пов'язуються із зовнішніми. Основними серед них є: збереження національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, підтримка внутрішнього правопорядку та безпеки громадян, максимальна концентрація всіх сфер діяльності держави на Перемогу та повоєнне відновлення держави.

Фокусом міжнародної уваги сучасних держави стають питання світової безпеки та правопорядку, що в першу чергу пов'язані з воєнними діями на території України.

Реагування на такий зовнішній детермінант знаходить свій вияв у суттєвих змінах черговості завдань, спрямованих і на цілісність, і на розвиток, і на управління суспільством, а відтак і в обсягах діяльності держави щодо їх розв'язання – її функціях, оскільки з початком повномасштабної війни на території держави Україна введений особливий правовий режим – воєнний стан, який передбачає надання окремих повноважень щодо усунення загрози національній безпеці та її забезпечення, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб відповідним органам державної влади [1, с. 28].

Нормативним обґрунтуванням змін у напрямках діяльності держави є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який дозволяє зорієнтуватись державі у можливих векторах реалізації її завдань та функцій.

Так, на нашу думку, можливо виокремити найбільш ключові сфери, в межах яких відбуваються трансформаційні зміни у завданнях та функціях держави:

- сфера збереження національної безпеки та міжнародного правопорядку;
- сфера реалізації прав фізичних та юридичних осіб;
- фінансова (бюджетна, податкова, фіскальне навантаження на бізнес, соціальна складова бюджетної політики);
- сфера соціального захисту.

Статтею 17 Конституції України передбачено, що захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [2]. Надзвичайної актуальності означене конституційне положення отримало з моменту початку війни. Сфера національної безпеки та оборони зосередила на собі значну діяльну частину держави та сформувала нові виклики, що пов'язуються з розвитком оборонних та безпекових спроможностей держави, стратегічних відносин з ключовими іноземними партнерами (ЄС, НАТО) і, з рештою, здатністю суспільства швидко адаптуватись до змін безпекового середовища.

Саме тому, в рамках реалізації оборонної функції держава змінила основні стратегічні орієнтири в напрямку трансформації: власних оборонних спроможностей як базису для забезпечення своєї безпеки, системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці, розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної інформації для своєчасного ухвалення рішень щодо забезпечення воєнної безпеки держави тощо.

Також важливим моментом є модифікація векторів діяльності держави в напрямку інформаційної безпеки як невід'ємної складової кожної із сфер національної безпеки і як важлива самостійна сфера забезпечення національної безпеки [3]. Орієнтири держави в цьому напрямку спрямовані на трансформацію в першу чергу організаційно-правових механізмів в галузі інформаційної безпеки. Важлива роль в даному напрямі належить органам держави, які відповідно до наданих повноважень в сферах своєї відповідальності повинні здійснювати організаційне, нормативно-правове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації державної політики інформаційної безпеки [4, с. 868]

Сфера реалізації прав фізичних та юридичних осіб в період воєнного стану також зазнала значного трансформування, що пов'язується з тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Так, у відповідності до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, такі заходи: 1) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб з метою виконання робіт, що мають оборонний характер; 2) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній власності; 3) запроваджувати комендантську годину, а також встановлювати спеціальний режим світлового та інших видів маскуванню; 4) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; 5) перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; 6) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; 7) порушувати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань; 8) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; 9) встановлювати військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу сил цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ; 10) інтернувати (примусово оселяти) громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України [5].

Відповідні обмежувальні заходи встановлюються чинним законодавством і для юридичних осіб і стосуються: 1) примусового відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану; 2) вводу особливого режиму роботи об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; 3) зміни режим роботи підприємств, установ та організацій усіх форм власності для потреб оборони, проводити інші зміни виробничої діяльності; 4) регулювання роботи підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації; заборони торгівлею зброєю, сильнодіючими хімічними та отруйними речовинами, алкогольними напоями; 5) встановлення особливого режиму у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини; 6) вилучення у підприємств, установ й організацій навчальної та бойової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, сильнодіючих хімічних та отруйних речовин [1, с. 29].

Фінансово-економічні вектори діяльності держави в умовах воєнного стану також потребують значних змін, що в першу чергу пов'язані з активним пошуком оптимальних інструментів підтримки фінансової системи.

У цьому аспекті пріоритетною ціллю фінансової політики стає забезпечення повноцінного фінансування Збройних Сил України та сектору безпеки й оборони країни. Відповідно, перше місце посідає питання оптимізації джерел фінансування видатків цього сектору, контролю за цільовим характером використання таких коштів. Але за фінансової кризи, котра є наслідком воєнних дій, виникає проблема дисбалансу державного бюджету, що, у свою чергу, визначає пошук альтернативних джерел фінансування в умовах невизначеності [6, с. 70].

Сучасні воєнні виклики особливо інтенсивно впливають на реалізацію соціальної функції держави, оскільки спричиняють значні економічні наслідки (руйнування енергосистеми та іншої

стратегічної інфраструктури, зниження виробництва та зростання витрат на оборону тощо). Під час війни значно збільшується навантаження на систему охорони здоров'я та соціального захисту, систему освіти. Зростає кількість громадян, які потребують соціального захисту, зокрема внутрішньо переміщені особи, громадяни, постраждали від війни тощо [7, с. 127]. Означене потребує додаткових «зусиль» держави в напрямку кореляції відповідних завдань та функцій, розширення їх обсягів та з'ясування пріоритетів.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що, по-перше, функції держави характеризують її як категорію динамічного характеру, що в значній мірі пов'язується з рівнем відображення державою інтересів суспільства особливо тих, що стосуються його безпеки, політичної та економічної стабільності. По-друге, важливим моментом у дослідженні функціонального призначення держави відіграють фактори, під дією яких змінюються вектори, обсяги та межі реалізації державою функцій. Такі фактори мають різноманітний характер, можуть пов'язуватись з певними історичними подіями, геополітичним становищем держави на міжнародній арені, якістю та ефективністю державного управління тощо. У зв'язку з цим, важливим є «приспосовання» функцій держави до змін, що відбуваються у різних сферах суспільного життя як на національному, так і на міжнародному рівнях. В результаті такого пристосування функції держави можуть певним чином змінюватись, модифікуватись та набувати адаптивного характеру. По-третє, до основних сфер суспільного життя, під дією яких змінюються мета, обсяги та межі реалізації державою своїх функцій належать: сфера збереження національної безпеки та міжнародного правопорядку; сфера реалізації прав фізичних та юридичних осіб; фінансова (бюджетна, податкова, фіскальне навантаження на бізнес, соціальна складова бюджетної політики); сфера соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельничук С.М. Функції сучасної держави в умовах воєнного стану. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1(101). С. 23–35.
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25.02.2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
4. Гбур З.В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. URL: <http://www.baltijarpublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6325/13361-1?inline=1>.
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Лютий І.О., Медведкова Н.С. Сучасна парадигма фінансової політики держави та особливості її реалізації в умовах війни на території України. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_23_06_061_uk.pdf.
7. Мадалиць В.В. Проблеми реалізації соціальної функції в умовах воєнного стану. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7906/1/21_06_2024.pdf#page=127.